

Son Kadrajı Parsellemek

Aidiyet ve Ziyaret Mekânları Olarak Ünye’de Mezarların Yapılanmasına İlişkin Sosyolojik Bir İnceleme

Büşra Özen

Özet: Hayatını kaybeden kişiler farklı kültür ve inançlara göre çeşitli ritüellerle hatırlanırlar. Mezarlar bunun en önemli göstergeleridir. Hafızanın toplumsal çerçevesi düşünüldüğünde mekan önemli bir yere sahiptir. Toplumsal hafıza giderek önem kazanırken mezarlar üzerindeki imgeler, dil ve çeşitli göstergelerle toplumsal hafızanın taşıyıcısı olan mekanlar olarak değerlendirilebilir. Bu araştırmanın amacı, Karadeniz bölgesinde mezarların evlere yakın konumlanmasının nedenlerini, etkilerini ve sonuçlarını, kuşaklararası bir mukayese ile tetkik ederek, nasıl olması gerektiğine dair genel kanaati tespit etmektir. Çalışmada Gömülü teori (grounded theory) yaklaşımı kullanılmıştır. Araştırmanın örneklem grubunu Ordu/Ünye’den 10 kişi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış mülakat soruları kullanılmıştır. Verilerden elde edilen bilgiler neticesinde engebeli arazi yapısı, alanın kısıtlı olması, ziyaret kolaylığı, bağları koparmamak, hatırlamak gibi sebepler mezarların evlerin yakınlarında olmasının başlıca sebepleri olarak tespit edilmiştir. Bu durum, gündelik yaşantıya ve işleyişe ciddi derecede etki eder niteliktedir. Genel kanaat, mezarların toplu olarak bir yerde bulunması gerektiği yönünde olmuştur. Özellikle yaş ortalaması arttıkça, konunun; ekonomik, sosyal ve yapısal sorunları gerekçe gösterilerek toplu mezarlık istemi önemle vurgulanmıştır. Yaş ortalaması azaldıkça hatırlama, aidiyet, bağlılık gibi sebeplerle mezarların evin yakınında olması isteği dile getirilmiştir. Yetkiliden alınan bilgilere göre; belediyeler devlet arazilerini toplu mezarlık olarak açma ve planlı bir defin işlemi gerçekleştirme konusunda girişimde bulunmakta, plansız mezar oluşumuna karşı dikkat her geçen gün artmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kent, mekân, toplumsal hafıza, mezarlık, Karadeniz Bölgesi mezarlık yapılanması

Abstract: People who have died are remembered with different rituals according to other cultures and beliefs. Graves are the most important indicators of these rituals. Space plays a vital role in the social framework of memory. As social memory becomes increasingly essential, cemeteries can be considered carriers of social memory with images, language, and various indicators. This study aims to investigate the reasons, effects, and consequences of locating graves close to houses in the Black Sea region, with an intergenerational comparison, and to determine the general opinion on how it should be. A grounded theory approach was used in this research. The research sample consisted of 10 people from Ordu/Ünye. Semi-structured interview questions prepared by the researcher were used as a data collection tool. As a result of the information obtained from the data, reasons such as rugged terrain, limited space, ease of visiting, maintaining ties, and remembrance were the main reasons for the graves being close to the houses. This situation has profound implications for daily life and functioning. The general opinion was that the tombs should be grouped together in one place. As the average age increased, economic, social, and structural problems were cited as reasons for the demand for a collective cemetery. As the average age decreases, the desire for graves close to the house is expressed for remembrance, belonging, and loyalty. According to the official, municipalities are taking initiatives to open state land as collective cemeteries and to carry out a planned burial process. Attention to unplanned burials is increasing daily.

Keywords: cities, space, social memory, cemetery, cemetery structuring

@ Büşra Özen, Arş. Gör., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, busra.ozen@medeniyet.edu.tr /orcid.org/XXX

Özen. B. (2024). Son kadrajı parsellemek: Aidiyet ve ziyaret mekânları olarak Ünye’de mezarların yapılanmasına ilişkin sosyolojik bir inceleme, *Güncel Sosyoloji*, 2(1), 5-19.

guncelsosyoloji.com

Başvuru: 05.05.2024
Revizyon: 15.05.2024
Kabul: 06.06.2024
Online Basım: 30.06.2024

Giriş

Hayatın son bulmasıyla birlikte hayatını kaybeden kişiler antik çağlardan beri farklı kültür ve inançlara göre çeşitli ritüellerle hatırlanır. Mezarlar, ölünün gömülmesiyle birlikte hatırlanmasına da imkan tanıyan göstergelerdendir. Bu noktada toplumda üretilen kültürel pratikler gelenekselleşerek aktarılır. Bu aktarım zamanla toplumsal anlamda bir kültürel kod yaratır (Sağır, 2017). Mezarlıkların kentte olması gereken konumu ise, zaman zaman gündeme gelir. Mezarlıkların, özellikle ev ve araçlar için alan daraltmaması gerekliliği ile merkezden uzak bir yerde konuşlandırılması yaygın kabul gören bir düşüncedir. Merkezden ötekileşme durumu ise, insanın ölümü unutmamasına sebep olduğu gerekçesiyle olumsuz eleştiriler alır. Ölümü hatırlamak veya unutmak sadece mezarlık görmek veya görmemek ile oluşacak bir durum olmamakla birlikte şüphesiz bununla ilintilidir. Konu Türkiye bağlamında düşünüldüğünde, Karadeniz Bölgesi diğer bölgelere nazaran farklı bir tartışma alanına işaret eder. Mezarların, bölge sakinlerinin kendi evinin yakınında veya bahçelerinde bulunması durumu söz konusudur. Şüphesiz coğrafi koşullar ilk akla gelen unsurdur. Ancak bunun sosyolojik olarak neye karşılık geldiği araştırılmaya muhtaçtır ve bu konuda herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır.

Halbswachs'a göre (2016) hafızanın toplumsal çerçevesinde mekânın önemli bir yeri vardır. Birçok yetişkin için yaşadığı ev, şehirde çoğu zaman gittiği yerler hafızasında bir çerçeve oluşturur. Burada sosyolojik olarak mekânı homojen bir ortam gibi düşünemeyiz. Mekâna atfedilen ve o mekânla özdeşleşen nitelikler mevcuttur. Örneğin yeni bir eve ya da şehre taşındığımızda arkamızda bir şey bırakmış gibi hissetmemiz bu yüzdendir. Burada toplumsal hafızanın çerçeveleri silikleşir. Bu nedenle toplumsal hafızanın inşasında mekân önemli bir yer edinir. Kitlesel ölümlerin, zorunlu göçlerin, soykırım suçlarının yaşandığı zamanları geride bırakmışken toplumsal hafızanın önemi merkezi bir hale gelmiştir. Çünkü hatırlanmaya duyulan ihtiyaç artmıştır. Her toplumun hafızası ise kendine has temaları bünyesinde barındırır ve o topluma ait bileşenlerden oluşur.

Mezarlar yapıldığı döneme ait dil, zaman, mezar taşında kullanılan kelimeler, üzerindeki imgeler ile toplumsal göstergelerin taşıyıcısı haline gelir. Bu anlamda baktığımızda mezarlar esasında kolektif hafızada yer edinir ve bazı ortak imgeler uyandırır. Mezarlar ölen kişiye olduğu kadar o zamanın şartlarında yaşayan toplum adına da birçok gösterge barındırır ve birçok kişide hatırlanma, ölüm, yas gibi ortak duyguları uyandırır. Bu nedenle mezarlar ve mezarlıklar bir toplumun hafızasında önemli bir yer edinir.

Bireysel hafıza öznel deneyimlere dayanırken toplumsal hafıza sosyal etkileşime dayanır. Bu ikisi arasındaki ilişki Ferdinand Saussure'un formüle ettiği şekilde dil ile konuşma arasındaki ilişki gibidir. Dil içinde yaşadığımız toplumsal süreçlerin etkisiyle oluşması bakımından toplumsal bir olgudur. Konuşma ise daha çok birey ekseninde şekillenir ancak

dil olmadan konuşmak mümkün değildir. Bu anlamda baktığımızda yaşadığımız sosyal çevrenin niceliği ve niteliği bireysel hafızanın oluşmasında son derece önemlidir. Yani hafıza başkalarıyla paylaştığımız dil, semboller, sosyal ve kültürel bağlamla ilişkili olduğu için esasında bireysel olduğu kadar sosyal de bir olgudur (Karaarslan, 2019, ss.62-63). Hafızanın bireysel olduğu kadar sosyal bir olgu olduğuna dair çok az şüphe vardır. Toplumsal hafıza denilince akla gelen başat unsurlardan birisi de mezarlardır. Nitekim barındırdığı göstergelerle o topluma ait geçmiş bileşenleri bünyesinde barındırırken bunları geleceğe aktaran bir taşıyıcıdır da aynı zamanda.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, Karadeniz bölgesindeki mezarlık yapılanmasının spiritüel anlam muhtevassından ziyade diğer bölgelerimizde olduğundan farklı konumlanmasının nedenlerini, gündelik hayatta yarattığı etkileri ve gelecekte nasıl olması gerektiği yönündeki genel kanaati tetkik etmektir. Kuşaklararası bir düşünce farklılığının tespiti amacıyla görüşmeciler, yaşlarına göre tasnif edilmiştir. Ayrıca, mezarlık yapılanmasına dair resmi çalışmaları tespit etmek amacıyla bir yetkili kişi ile mülakat yapılmıştır.

Araştırma üç ana soru kapsamında tasarlanmıştır:

1. Karadeniz Bölgesinde mezarların evlerin yakınında olmasının ana sebepleri nelerdir?
2. Mezarların evlerin yakınında olmasının gündelik hayatta yarattığı etkiler ve oluşturduğu düşünceler nelerdir?
3. Mezarlık yapılanmasının sebepleri ve gelecekte nasıl olması gerektiği yönündeki genel kanaat nedir ve kuşaklar arası düşünce değişimi söz konusu mudur?

Araştırmada ilk olarak mezarların oluşumuna ilişkin bilgi vermenin yanı sıra mezarların aidiyet hissiyle ve toplumsal hafızayla ilişkisine değindim. Bu bağlamda mezarlıkların somut ve soyut niteliklerini düşünerek “heteretopya” kavramıyla ilişkilendirdim. Ayrıca aidiyet ve mezarlık bağlamında açıklamalar geliştirdim. Bunlara ek olarak geçmiş yaşantılar da temel alınarak toplumsal hafızada mezarların yerini sorguladım. Mezarların olumsuz uyandırdığı hislere karşı olarak yarattığı farklı hisleri ortaya attım. Öte yandan bazı sosyal problemlerin de aslında mezarların konumlanmasında etki ettiğini tespit ettim.

Araştırmada bazı kavramsal çıkarımlar mevcuttur. “Mitopya”, “hatıra özediği” ve “tinsel panoptikon” bu kavramsallaştırmalardır. İkinci bölümde bu kavramsallaştırmalardan hareketle mezarları ütopyacı bir hayal gücüyle düşündüm. Burada mezarların ütopya mekânlarına dönüşmesini değerlendirdim. Görünen ve gizil işlevler üzerinden yorumlar geliştirdim. Görüşülen kişilerin ifadelerinden hareketle mezarları ütopya mekânları olarak düşündüğümüzde değişen duygu dünyamıza kapı araladım. Bu noktada mekânın içsellik değerini sorgulamakla birlikte zaman ve mekân ilişkisine değindim.

“Tinsel panoptikon” araştırmanın bir başka kavramsal katkısı olarak ortaya çıktı. Burada Bentham’ın panoptikonundan farklı bir panoptikonun oluşumuna değindim. Mezarların vardığından hareketle davranışların değişmesini değerlendirmeyi burada esas aldım. Bunun aynı zamanda bir tahakküm biçimi olarak ortaya çıktığını iddia ettim. Mekanın insan eylem ve pratikleri değiştirip dönüştürmesine değindim. Müslümanların Hristiyanlardan ayrı mezarları olması isteğini ise mezarlıkların aslında zaman zaman bir tecrit mekanı olabileceği şeklinde yorumladım.

Araştırmanın son kısmında ise hayatımızın her alanında var olan kapitalizmin mezarlık bağlamındaki ilişkisini irdeledim. Ücretli mezarlar kapitalizmin ölüm üzerinden dahi kendini var edebildiği gerçeğini gün yüzüne çıkardı. Burada mezarların da kapitalist tüketime entegre edilmesine değindim. Nihai olarak araştırmanın genel değerlendirmesini yaptım, kavramsal çıkarımları açıkladım ve bu bağlamda gelişen istek ve atılan adımları ortaya attım.

Araştırmanın Metodolojisi

Yorumlayıcı yaklaşım idiyografiktir. Özgül bağlamları, anlamların niteliklerini, insanların dünyayı nasıl deneyimlediklerini ele alırken düşünömsel bilgi üretir. Tümevarımsal bir yöntem ile günlük yaşamdaki pratik ilişkilere ve sembolik etkileşimlerin inşa ettiği anlamlara odaklanır (Neuman, 2020: 183-215). Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yani araştırmanın tavrı yorumlayıcı yaklaşımı benimsemekten yanadır. Gündelik hayatın içerisinde bir anlam arayışına girdiğimizde bu yaklaşım yardımcı olacaktır. Çünkü mezarlıkların yapılanmasına ilişkin bireysel ve toplumsal düşünceler ve etkileşimler kendi bağlamlarında ele alınmış ve inşa edilen anlam örüntülerinin keşfine çıkmıştır.

Araştırma Karadeniz Bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem olarak Ordu / Ünye seçilmiştir. Strauss (2003: 21)’a göre; kategori hakkında yeni bir şey keşfedilmemesi yani artık katılımcılardan hep benzer kategorilere vurgu yapan ifadeler elde etmeye başlanması teorik doygunluğa ulaşmanın göstergesi sayılır. Bu nedenle araştırmada verilerin doygunluğa ulaşması esas alınmış ve veriler doygunluğa ulaşana kadar katılımcı sayısı artırılmıştır. Farklı yaş kategorilerinde yer alan kişilerle mülakatlar yapılmıştır. Baby Boomers Kuşağından (1946-1964) üç, X kuşağından (1965-1979) üç, Y kuşağından (1980-1999) üç ve bir yetkili kişi olmak üzere toplam on kişi ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir.¹ Mülakat soruları anket formu standardında sorulmamış, kişinin yaşı ve eğitimi göz önüne alınarak ifade edilmiştir. Ek olarak konuşma akışı içinde bilginin derinleşmesini sağlayabilecek ifadeler, ek sorularla alınılarak, araştırmanın gelişmesine katkı sağlamıştır.

1 Z Kuşağı / Kristal Kuşak (2000 +) konunun kişide bırakabileceği etki ve yapılanmanın duygusal nedenden ziyade, coğrafi ve sosyal nedenlerine odaklanmak amacıyla araştırma kapsamına bilinçli olarak dâhil edilmemiştir.

Gömülü teori (grounded theory) yaklaşımı ile araştırma yapılandırılmıştır. Literatürde konuya ilişkin sosyolojik bağlamda teorik bir açıklama bulunmadığı göz önüne alındığında, Mil’ in ifade ettiği gibi; gömülü teori yaklaşımı, veride mevcut bulgulardan hareketle yeni olgu ve kavram keşfini sağlayabilmekte, sistematik bir yorumlama ile teori geliştirme ve özgün açıklama sunma olanağı tanıyabilmektedir. Son kertede, mülakatlar deşifre edilmiş ve nitel kodlama yöntemi kullanarak çözümlenmiştir. Araştırmanın 5 adet kavramsal katkısı olmuş ve sonuç bölümünde yer verilmiştir.

Kentin Öncülü Olarak Mezarlar: Aidiyet ve Toplumsal Hafıza

Tarih boyunca, insanların inançlarıyla ilintili olarak ölümlere yapılan uygulamalar değişmiştir. Bugün ölümleri toprağa gömme yöntemi, kabul görür. Ölümlerin gömüldüğü yere mezar denir. Mezarların bulunduğu toplu alan ise mezarlık olarak adlandırılır. Mumford (2007, ss.17-18) “Tarih Boyunca Kent” adlı eserinde; kentler oluşmadan önce kutsal yerlerin ve köylerin var olduğunu ifade ederek, insanlar göçebe bir yaşam ile mücadele ederken, ilk kalıcı yerleşim alanına sahip olanların ise ölümler olduğunu belirtir. Bir anlamda ölümlerin kenti, canlıların kentinin öncülü sayılır. Öncelikle kutsal mekânlar etrafında toplanma durumu, atalarının yattığı yerlerdeki mezarları sahiplenme ve o toprağa ait hissetme duygusu ile birleşerek daimi yerleşim yerlerini meydana getirdiği düşüncesi ise geçmişten günümüze hâkim bir kanıdır. Somut ve soyut nitelikleri olan, birçok alanın ve farklı özelliklerin bir arada oluşunu “heterotopya” olarak ifade eden Foucault, mezarlıkları da buna dâhil eder. Foucault’nun ifade ettiği Soja’nın (2017) aktardığı bu kavram heterojen mekânları kasteder.

Aidiyet hem coğrafi hem kavramsal açılımlara sahiptir. Bir yerde kalıcı olarak bulunma ve herhangi bir yer ile arasında bağ kurma durumlarını bünyesinde barındırır. Kapsayıcı bir tema olarak aidiyet, köklerimiz orada olduğunu hissettiğimiz ideal bir yerdir ve köklenmiş olma anlamına karşılık gelir. Belli bir yer anlamındayken eşsiz bir yere dönüşebilir (Saldaña 2019, s.202). Bağ kurma, görüşülen kişilerin ifade ettiği gibi kopmak istememeyi de beraberinde getirir. Mezarlar ürkütse de atalarının orada olduğu düşüncesi oraya gitme gerekliliği hissettirir. Hatta öyle ki bu his mezarların, evlerin ve sevdiklerinin yakınında olması durumuna sebep olur. Öldükten sonra ait olduğun yerde mezarının olması daha güvende hissettirdiği ifade edilerek, görülüşülen kişilerden bazıları bu kültürün devam etmesi önerisinde bulunmuşlardır.

Birçok düşünce aklımızda aile anılarını canlandırabilir. Aile, yaşamımızın büyük bölümünün geçtiği topluluk olduğu için düşüncelerimizin çoğu aile ile kesişir. Aile hafızasının çerçevesini ise sadece akraba grubu değil, işgal ettikleri yer, icra ettikleri meslek, toplumsal

2 Detaylı bilgi için bkz. Mil (2007, ss.45-58).

konumlarlar tanımlanacak bir grup oluşturabilir. Bazı eski topluluklarda ya da modern toplumlarda aile dinsel grupla karıştırılabilir ya da toprağa bağlı olarak ev ve tarla ile kaynaşmış olabilir. Eski çağların Yunanlı ve Romalıları aileyi Tanrılar kültürünün kutsandığı yuvadan ayırmazlardı. Toprağın üzerine yerleşmiş olmak esastı. Toprak ve aile arasında sıkı bir ilişki vardı. Mezarlar kutsal sayılırdı. Evlerin bitişik olmaması gibi mezarlarda bitişik olmamalıydı. Bir mezar ne taşınabilir ne yıkılabilirdi. Eski adet ölüleri mezarlıklara değil her ailenin kendi arazisine gömmek yönündeydi. (Halbwachs, 2016, ss.198-201). Beyaz (2022); Rize örneğine dayanan araştırmasında katılımcıların doğup büyüklükleri topraklardaki maddi unsurlardan ziyade hatıraların, toprağın, mekânların ve mezarların kişiler için ciddi önem atfettiğini ortaya çıkarmıştır. Hatta öyle ki mezarların köyde olması geleneği memlekete göç gelişleri teminat altına alma göreviyle alakalıdır. Bunlardan da anlaşılacağı üzere mezarlar ve aidiyet arasında kuvvetli bir bağ vardır. Bu eskiden beri süregelen bir durum olarak karşımıza çıkar.

Mezarlık genel anlamda bir korku ve tedirginlik uyandırırken birçok görüşülen kişi yakınlarını kaybettikten sonra bunun aidiyet ve bağlılığa dönüşerek ziyaret etme isteklerinin arttığını ve artık korkmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir kişinin aktardıkları bu anlamda önemlidir. *“Mezarlık olumsuz bir izlenim uyandırıyor. Çok korkardım. Kendimle çelişeceğim ama sevdiğin insanı kaybediyorsun, orası sana teselli gibi oluyor, bir teselli yolu... Hani kaybetmişsin, onun yanına hala oraya gidiyorsun, öyle de bir his...”* Herkesin kendine ait büyük bahçesi var genelde. *Annesiydi, babasıydı, kökleşmiş ailesini kendi bahçesine, kendi yakınına gömmek istediği için olabilir. Bağlarını koparmamak için...* (Y.Ç). Görüldüğü gibi yaşam söz konusu olmasa da mekânsal bir bağın koparılmaması ve o toprağa aidiyet vurgusu mezarların evlerin yakınında olması hususunda ciddi derecede belirleyici bir etkidir. Mezarlık ziyareti ise *“Mezarlık ziyareti olunca evdeki herkes gider evde kimse kalmaz, çocuklara da o alışkanlık kazandırılmaya çalışılır. Hatta bir derste hocayla konuşurken şöyle bir şey demişti. ‘Ne gerek var mezarlığa gitmeye sonuçta ölü biri’ vs. demişti. Ben de bize atalardan böyle öğretildiğinden bahsetmiştim.”* (H.S) ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, bölge insanı için atalar tarafından süregelen ve oldukça değer atfedilen bir eylemdir.

Ancak; *“eskiden, daha dedelerimiz zamanında köyün bir mezarlığı varmış veya birkaç tane. Fazla sülale yokmuş. Zamanla ağaçlar büyümüş orman olmuş, insanlar mezarlıkta yer var mı yok mu bilemeyince ve yer kalmamaya başlayınca, herkes kendi bahçesine mezar yapmaya başlamış...”* (A.B) *“... Toplu mezarlık var. Adamlar ne yapmışlar kendi avlularına koymuşlar mezarları. Orada bir ihtilaf var, geçimsizlik var. Kardeş kardeşiyle geçinemeyebiliyor, toprak yüzünden. Herkes kendi başının çaresine bakıyor. Bir de genel teamül de böyle, gelenek, görenek...”* (F.U) gibi ifadelerden hareketle, ata kültürü, ihtilaf, bağları koparmamak gibi birçok parametre de karşımıza çıkar. Bunlara ek olarak, mezarlıkların yakın olması M.T tarafından şu nedene bağlanmıştır. *“Bak bu da sizin gibi geziyordu, vefat etti... Ölümü boyuna hatırdan bırakmamak için, unutmamak için...”*

Tüm ifadelerden anlaşıldığı gibi mezarlar toplumsal hafızada önemli bir yere tekabül eder. Mezarlık; hatırlama, hatırlanma, aidiyet hissetme ve geçmişle bağları koparmama gibi birçok durumu bünyesinde barındırır. Burada aslında ölüm gibi bireysel bir olgunun duygularla birlikte nasıl toplumsal bir olguya dönüştüğüne tanıklık etmekteyiz. Fakat bu toplumsal olgu bünyesinde birçok bileşen barındırır. Görüşülen kişiler hatıraların yok olmaması, aidiyet hissinin zayıflamaması, bağların koparılmaması gibi gerekçelerle geçmişte mezarların evin bahçesinde konuşulduğunu ve zamanla bunun gelenek , görenek haline dönüştüğünü ifade etmişlerdir. Ancak bu ifadeler yalnızca madalyonun bir yüzüdür. Toplum dediğimiz şey aslında dikotomilerle var olan bir şey olduğu gibi burada da karşıt düşünceler ortaya çıkmış ve bu durumun rahatsız ve huzursuz edici yönleri de dile getirilmiştir.

Mezarların ve mezarlıkların varlığını elbette yalnızca aidiyet ve toplumsal hafıza bağlamında değerlendirmek eksik olur. Mezarların mekân olarak varlığını değerlendirmek bu noktada önemlidir. Mezarlar hafıza ve muhafaza işlevini bir mekân olgusuyla da üstlenir. Bu noktada mezarların mekân olarak görünen işlevi dışındaki işlevlerine kapı aralamak gerekir. Bu bize ütopyacı bir hayal gücüyle mekânı yeniden değerlendirme olanağı sunar. Bunu yaparken elbette bellekteki düşünceler gerçek anlamda hafıza mekânlarını da karşımıza çıkarır. Tüm bunlardan hareketle mezarlıkları bir mekân olarak incelemek önem arz eder.

“Mitopya” ve Hatıra Özdeği Olarak Mezar

Mezarlık, Harvey'den (2011) hareketle ütopyacı bir hayal gücü kullanılarak düşünüldüğünde Karadeniz Bölgesinde, “mitopya” olarak kavramsallaştırdığım, mezarların anlam muhtevası itibarıyla ütopya mekânlarına dönüşmesi olarak karşımıza çıkar. Burada hafıza ve muhafaza bağdaşımı kurmak mümkündür. Düşünüldüğünde mezarın, ölüyü muhafaza etme gibi birincil, görünen işlevi vardır. Gizil işlev diyebileceğimiz işlevi ise ölen kişiyi halen orada yaşatıyor varsayılması, bedenın çürümesine asimetri olarak hafızada canlı tutulması ve ölen kişinin yeni bir eve geçmiş gibi tasavvur edilmesini sağlayan bir mekâna işaret etmesidir.

Görüşülen bir kişi (G.U) bahsedilen durumu; *“Oraya gittiğinde, onunla konuştuğunda sanki o seni dinliyormuş gibi geliyor...”*..Eskiden olsa mezarlıktan aklım çıkardı. Ama insan sevdiğini oraya verdiği zaman orası sanki bir evin gibi, orada yatıp kalkıp orada oturup durmasını geliyor...” olarak ifade etmiştir. Başka bir kişi (Y.Ç) *“babamı kaybettikten sonra artık mezarlık korku uyandırmıyor. Yatıp yanına uyumak istiyorum bazen o mezarlığın. Sanki gerçekmiş gibi geliyor bana. Hiçbir tedirginlik hissetmiyorum... Gitmemiş gibi geliyor. Gidiyorsun, onunla dertleşiyorsun, anlatıyorsun, o seni orada dinliyor. Onun yeni evi gibi...”* ifadeleriyle benzer duruma işaret etmiştir.

“Bellek manzarası” (Ferrándiz, Francisco & Robben, A. C. G. M., 2015) ifadesi mezarların hafıza mekânları olduğuna dair çıkarım yapabileceğimiz önemli bir ifadedir. Özellikle

le mülakatlarda ifade edildiği gibi sevilen bir yakın kaybedilmiş ise korku ve tedirginlik yerini tamamen aidiyet ve sahiplenmeye bırakmıştır. Ölünün mezarı olduğu için mekân hem ölene, hem de ölenin yakını orayı ölen kişinin yeni evi olarak alımladığı için kendisinin de oraya ait olabileceği hissiyatı verir. Yakınlarının mezarına gittiklerinde karşılıksız bir iletişimden ziyade, kişinin evinde hasbihal etmeye benzer bir durumu teşkil etme söz konusudur. Toplu mezarlık istemeyip, yakına mezarlık istemenin sebeplerinden biri de mezarları mitopya olarak kurgulamaktan geçer. Örneğin, yeni evinde (mezarında) ölen kişi ile dertleşiyormuş gibi hissedenerler bu nedenle mezarların evden uzakta olmasını istememektedir.

Gaston Bachelard'ın (2014) mekânın içsellik değeri olarak ifade ettiği değeri, bölge insanlarının mezarlara bakışından alımlamak mümkündür. Düşleme ile bütünleşmenin tasavvurunu *"O buradaymış gibi, hiç gitmemiş gibi..."* gibi ifadelerden çıkarmak mümkündür. Genelde bahçe sahibinin mezarının, kendi bahçesinde olması durumu söz konusudur. Bölge halkı fındık bahçelerinde fındık toplarken mezarların olduğu yere geldiklerinde H.S şöyle konuşmaların geçtiğini ifade etmiştir. *"...Vay be! O da burada olurdu, fındık toplardı veya bakımını yapardı. Keşke olsaydı bizimle yemek yeseydi. Yani hep onun adı anılır."* Buna ek olarak Ö.Ş *"...tek başıma olsam belki korkarım ama toplu bir ortamda üstüne şakalar falan yapılıyor. Mesela dedemin mezarının olduğu yerdeyken babaannem bağıırıyordu 'ne yatıyorsun orada kalk sende fındık topla' gibisinden... (gülüyor)* ifadelerini aktarmıştır. Görüldüğü gibi, mezar soğuk bir mekân olma özelliğini, bellekteki tatlı anılarla kaybetmektedir. Çünkü orada mezar, ölümü çağrıştıran ve ölenin yattığı bir yer olarak kabul görmemektedir. Bundan ziyade, ölen kişiyi hatırlamak ve onunla yaşanan güzel deneyimleri ön plana çıkarmak için adeta hatıraları somutlaştırma alanına dönüşmektedir.

Ancak evin yakınında ve bahçede mezarlık olmasını doğru bulmayanlar buna karşıt argüman niteliğinde düşünceler dile getirmiştir. Özellikle toplu mezarlık istemini dile getiren katılımcılar, camı açtığında ya da bahçede hemen mezar görmenin rahatsız edici bir durum olduğunu, nihayetinde orada ölü bir bedenin bulunduğu gerçeğinin değişmediğini belirtmişlerdir. Ölenin ruhu ile bağdaşım kurmayı yeğleyen görüşmeciler, bunun mekân olarak bir bağlama gerek duymadan o kişinin ruhunu hissederek, dua ederek yapmanın mümkün ve daha doğru olacağını düşünmektedirler. Mezarın görülmesiyle öleni hatırlamak beklendik bir durumdur. Ancak mezar görmeden de ölen kişi ile yaşanan hatıraları hafızada canlandırmanın mümkün olacağı düşünüldüğünde karşıt argümanları da anlamlandırmak mümkündür.

İnsanlar ve toplumlar zaman ve mekân bağdaşımı ile hatırlayacakları şeyleri hafızasına kodlarlar. Mekân bireysel ve toplumsal hatırlamanın önemli boyutlarından. Zaman ve mekân aynı zamanda ontolojik gereklilikler olarak karşımıza çıkar. Her varlığın var olabileceği bir alanı, uzamı ve oluşmasını ifade eden süreci olmalıdır. Mekân ve coğrafya farklılıkları ise özgünlük içerir. Yerel olan kendisini mekân üzerinden yansıtır. Foucault'nun ifade ettiği

gibi; zaman, zenginlik, bereket, diyalektik olarak ele alınırken mekân; ölü, durağan, hareket-siz ve diyalektik olmayandır. Tecrübe etmek ise bir mekânı kendinden bir parça olarak algı-lamak, bir mekânı içselleştirmek ve özümsemek anlamına gelir (Karaarslan, 2019, ss.106-116). Bu anlamda baktığımızda yakının ölmesini tecrübe etmiş ve bir gün kendisinin de öle-ceğinin farkında olan insan mezarlıkları nihai varış noktası olarak görür. Bu mekân herkesin bir şekilde deneyimleyeceği bir mekândır. Kaçış noktası yoktur. Dolayısıyla mezarlar gerek bireysel gerekse toplumsal olarak ölümü hatırlamanın bir göstergesi niteliğindedir. Evlerin bahçelerinde mezarların konumlanması ise modernitede yaşanan zaman ve mekânın kop-masına asimetri oluşturur. Modernitenin eskiyi yer yer yok sayan yaklaşımına karşın eskiyi, ölümü, hatıraları daha fazla anımsamak, yaşamak ve yaşatmak düşüncesi karşımıza çıkar.

Aslında her mekânın varlığı insan eylemlerinin ve pratiklerinin şekillendirilmesi anlamını taşır. Tüm inançlar genellikle toplumsal deneyimlere etki eder. Onları değiştirir ve dönüştürür. Burada bir tahakküm de söz konusu olabilir. Bu anlamda baktığımızda mezarların kendisinin gündelik hayata, işleyişe, insan eylemlerine doğrudan bir etkisi söz konusudur. Elbette bu inanç-lara göre farklılaşabilir. Ancak incelediğimiz Karadeniz Bölgesinin inanç ve kültürünü düşündü-ğümüzde bu durum tüm gerçekliğiyle karşımızdadır. Bu nedenle mezarların hayatı ve insan ey-lemlerini nasıl değiştirdiğini hatta yönettiğini araştırma bağlamında incelemek önemlidir

Tinsel Panoptikon

Tinsel panoptikon olarak ifade ettiğim kavramsallaştırma, Bentham'ın panoptikonundan farklı bir durumu teşkil etmektedir. Burada Big Brother genellikle gözetleme işini büyük aile üyelerine devretmektedir. İktidar temelli değil, tevhide bir görev bilinciyle bir gözetle-me ve davranışa yön verme eğilimi söz konusudur. Gündelik hayatta ya da fındık bahçele-rinde kişilerin davranışlarını kontrol etmesi gerekliliği, genellikle mezarın var olduğundan hareketle büyükler tarafından uyarılmaya sebep olmaktadır. Ş.Ş'nin aktardıkları bu anlamda önemlidir. "...büyüklerin bana uyguladıkları baskı; bak mezarlık var burada şöyle davranma, bak mezarlık var burada bacak bacak üstüne atma. O tarz şeyler ürkütüyordu..." Bir başka kişi benzer bir tahakkümü (A.B) "fındık bahçesinde mezarlığın olması, rahat hareket etmemizi etkiliyor. Rahat gülerken şen şakrak olamıyorsun. Çünkü bir tarafında ölmüş deden var, nenen var, annen var baban var işte. Veyahut yanında bir büyük varsa, ya işte fazla şey yapmayın, hani böyle gülme, bak orada mezarlık var..." ifadeleriyle aktarmaktadır.

Sennett'e (2008) göre yaşam ritüellerini, içinde bulunduğumuz dünya ile alımlamak mümkündür. Mekânlar aynı zamanda insanların eylem ve pratiklerini biçimlendirmektedir. İnançların kente ve toplumsal deneyimlere etkisi söz konusudur. Yapılan mülakatlar netice-sinde, çatışma mekânı, neşe dizginleyici mekân ve zaman zaman bir tecrit mekânına işaret eden oluşumların ifadelerine rastlamak mümkündür. Burada mezar, mekân olarak kendi-

si bir uyarıcıdır. Ölüye saygı gerekliliği ile bazen öz kontrole bazen de etrafın kontrolü ile davranışların biçimlendirilmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda ölümü sürekli hatırlayarak, hal ve hareketlere çeki düzen verme gerekliliği söz konusudur. Büyüklerin baskı ve kontrolünden öte kolektif tutumlara da işaret etmektedir.

“Düğün dernek olduğu zaman oradaki ölüye saygısızlık olması, rahatsız edici bir durum. Düğün yaparken çalgı çalınması ve evin yanında mezarlık olması ters tepki yaratıyor. Düğün dernek olduğunda oradan uzak bir alan seçiliyor. Gideceği alan yoksa mecbur evinin yanında program yapabiliyor ama tepki gösterenler oluyor. Alkollü, eğlenceli bir program var hem de mezarlık var ise insanlar hediyesini sonra vereyim, ben o ortamda bulunmayayım diyebiliyor. O pozisyonda, bir tarafta annesi, babası, dedesi, nenesi, yatıyor. O avluda çalgı çalınması, eğlence yapılması ölüye saygısızlık olarak atfediliyor. (A.S.)” İfadelerde; mezarın bulunduğu evlerinde önünde yapılan düğünler, eğlence – inanç sarmalında bir çatışma alanına dönüşmektedir. Halkın ayıplaması, kınaması ve o mekânda bulunmayı reddederek sonra eve hediye götürmesi ise inançların, kolektif eylemi biçimlendirmesine örnek teşkil eder niteliktedir. Tanyeli’ (2017)’nin aktardığı şekliyle Bataille-Hollier ‘in mekânın toplumsal yaşamı kalıba sokması dediği şey bu alana işaret eder niteliktedir. Buna ek olarak, evin önünde mezar olması, insanların gündelik hayatta ise sinirlenmesi, küfredebilmesi de *hem diriye hem ölüye saygısızlık* olarak ifade edilmiştir. Bu durumlar ise mezarların toplu yapılmasının gerekliliğine bir sebep olarak sunulmuştur.

Mezarların gündelik eylemleri ve işleyişi yönlendiriyor olmasının olumlu ve olumsuz yanları görülebilen kişiler tarafından dile getirilmektedir. *“...Karadeniz insanı fındık toplarken şenliktir. Müzik çalar oynar. Sadece iş değil yeri geldi mi eğlenceyi de yapar. Ama o mezarın başına geldiğin anda bütün suratlar asılır, birden modun düşer. İş aksatmıyor ama üzülüyoruz. Keşke burası olmasaydı diye düşünüyorum.”* (G.U.) Neşe dizginleyici olarak ifade ettiğimiz alanı bu ifadeden alımlamak mümkündür. Ancak bu durum sadece olumsuz göstergeler olarak düşünülmemektedir. Görüşmeciler bu durumdan rahatsızlık duyduklarını dile getirmenin yanı sıra *“...İyi tarafı da şu insana kendisine gelmesini hatırlatıyor. Hal ve hareketlerimiz çeki düzen vermemize sebep oluyor...”* (A.B.) *“İş yaparken bir gün ben de o hale geleceğim diye düşünmek, ölümü hatırlamak babında çok çok iyi”* (F.U) gibi ifadeler ile inanç eksenli bir öz kontrolün olumlu emareler taşıdığı da dile getirilmektedir.

Nihai olarak, tinsel panoptikon kimi zaman büyüklerin yahut herhangi bir ötekinin denetimi olarak kimi zaman ise mezarın mekân olarak varlığından hareketle öz denetim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum rahatsız edici olarak ifade edilse de zamanla alışıldığı hatta inanç eksenli düşünüldüğünde aşırılıkları önlemesi adına işlevsel olma durumunu da ifade etmektedir. Öte yandan, *“Müslümanların toplu mezarlığı olmalı, Hristiyanlarla beraber bir toplu mezar deği”*1 şeklinde düşünce, bazı kişiler tarafından önemle vurgulanmıştır. Tecrit mekânı olarak ifade ettiğimiz şey ise bu ayrıştırmadan müteşekkildir.

İnsan eylem ve pratiklerini yalnızca inanç ve kültür şekillendirmez. Bilindiği üzere hayatımızın her alanına entegre olan kapitalizm burada da karşımıza çıkar. Mezarların da kapitalist tüketime eklenmesi araştırma boyunca ortaya çıkan çarpıcı sonuçlardandır. Tüketim süreciyle birlikte yaşanan sınıfsal bir ayrım da söz konusudur. Ayrıca ticarileşmeyle birlikte mekânın, kültürün hatta inancın tüketilmesi gerçeği de gün yüzüne çıkar. Bu anlamda baktığımızda mezarları mekân olarak değerlendirmenin yanı sıra kapitalist tüketimdeki yerini sorgulamak ve bunun bölgede nasıl bir etkiye sahip olduğunu açıklamak gerekir.

Son Kadrajı Parsellemek

Tanyeli'nin (2017, s.14) dünyayı cennete dönüştürecek mimarının olmadığından hareketle dünyadan cenneti alımlamak istemesine bir manzara arayışı, mezar seçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kişinin kendi mezarının manzaraya bakışı burada önem arz etmektedir. Eyice'nin ifadelerine göre (1996); "İslam mezartaşları güzel ağaçların gölgesinde, gökmavisi ve altın yıldızlı renkleri ile bir cesedin çukuru olmaktan çok ebedi istirahat mahsus bir köşk tesiri bırakırlar." Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Müslümanlar için mezarların konumu, yapısı ve çevresi ciddi önem arz eder.

Bir yer alacağımızda genellikle parselli alanın boyutu fiyatı belirlemektedir. Yetkili-den alınan bilgilere göre, mezarlar m² olarak değişmemektedir. Ancak talebe göre fiyat değişimi söz konusudur. Ücretli mezarlar büyük şehirlerde daha rastlanır bir şey iken günümüzde kat kat yapma durumu da ortaya çıkmıştır. Kişinin nihai manzarasını yaşarken satın alması ya da ölünce bir yakını tarafından alınması gerekmektedir.

Henry Lefebvre (2014) ile düşünüp mekânı ütopyik olma durumundan kurtararak, metaların, kapitalizmin üretim sürecine eklediğimizde Şeyh Yunus Emre Türbesi ve 3 kısım 35 parçadan oluşan oldukça geniş Şeyh Yunus Emre Asri Mezarlığı karşımıza çıkmaktadır. Belediye burada bazı düzenlemeler ve peyzaj çalışmaları yapmıştır. Yapılan geniş park alanı, Şeyh Yunus Restaurant ve Aile Çay bahçesi ile türbe ya da mezarlığı ziyaret ettiğinizde, Ünye manzarasına karşı çayınızı yudumlama imkânı sunulmuştur. "Bu türbe olduğu için çok güzel manzaralı yüksek tepede bir arazi var. Orayı sırf türbe var diye mezarlık yapıyorlar. Deniz manzaralı en güzel yere mezarlık yapmışlar. Cafe falan da var. Ölünün orada yatması için gidip oradan tapulu yerini alması lazım. Baya yüksek miktarda para veriyorsun, öldüğün zaman seni oraya gömüyorlar. Artık manzarayı falan seçiyorsun (güllüyor) hangi manzaraya baksın, oraya gömülüyorsun. Genelde maddi geliri yüksek olan kişilerin mezarlıkları o bölgede oluyor. Mesela bir tanıdığım çok zengindi. Oradan yer aldı. Kardeşleri falan fındık bahçesine gömüldü ama o oraya gömüldü." (Ö.Ş). Mezarların kapitalist tüketime entegre edilmesi hususunda burada iki durum söz konusudur. Birincisi; türbe ve mezar ziyaretini gözeterek, cafe vs. gibi alanları bizzat manevi değeri olan isimler üzerinden açmak, ikincisi görüşülenlerin belirttiği gibi mezarların orada yüksek ücretle satılması. John Urry (2018) mekânın tüketilmesi, kül-

türün tüketilmesi, ticarileşme bağlamında ziyaretçilerden yerel insanlara kadar birçok tüketim sürecini açıklamaktadır. Maddi geliri yüksek olan kişinin, ücreti yüksek bir mezar satın alarak, kendi bahçesine kardeşlerinin yanına gömülmemesini, Marksist terminolojide ifade edebileceğimiz sınıfsal ayrımın, görüşülenlerin başından beri ifade ettiği kültürel bir teamülü değiştirdiği görülmektedir. İnsanların, toprağının olduğu yere, sevdiği bahçesine sevdikleriyle gömülme istenci burada maddi etkenlerle değişmektedir. Gömüleceğin yeri seçmek maddi bir vakiya dönüşmektedir.

Bir başka tüketim biçimi de mezarlıktaki meyve ağaçlarının tüketimi olarak karşımıza çıkmaktadır. "...Görüşülenlerden bazıları (G.U) büyük şehirlerde bazı şeyleri yadırgadığını dile getirmiştir. Şimdi bizde mezarlıklarda, mezarlık kenarlarında yetişen meyveler yenilmez.

Çünkü o ağaçların kökleri, o gömdüğümüz, canımız, ciğerimiz insanların mezarlarıyla bir oluyor. Derler ki eskiden beri, kökler sevdiğimizimizin mezarlarına doğru yayılıp onlardan büyür. Orada ne yapıyorlar, mezarı, ölen kişiyi falan unutup ağaçlara saldııyorlar. Meyveyi almak için mezar taşına çıkıp zarar bile verebiliyorlar. Bence yanlış. Ya saygı gösterilecekse ekilsin, ya da ekilmesin." Ağaçların köklerine yüklenen mitik anlamdan ziyade gerek manzaraya göre mezarlık satın alma gerek kutsal yerlere özen göstermeksizin tüketime eğilim gösterme bağlamında, Marshall Berman (2005)'in Marx'ı referansla ifade ettiği şekliyle, yer yer kutsalın yok edilmesine şahitlik etmekteyiz.

Mezarların İslam dini açısından önem arz ettiğinden şüphe yoktur. Fakat burada görüşülen kişilerin ifadelerinden hareketle kapitalist tüketime nasıl entegre edildiğini de görmekteyiz. Bu bağlamda bir sınıfsal ayrım ortaya çıkarken aynı zamanda mekanın, kültürün ve inancın da tüketim sürecine nasıl eklenemediği de ortaya çıktı. Gerek mezarların manevi göstergeleri üzerinden ticaret yapmak, gerekse mezarları beğeni kültürünü göz önünde bulundurarak ücretli olarak satmak aslında sevdikleriyle birlikte gömülmenin verdiği maneviyatın zaman zaman önüne geçebildiği gerçeğini de karşımıza çıkardı.

Sorunlar, İstek ve Hizmet

Karadeniz Bölgesinde mezarlar, her geçen gün arazilerde ve özellikle fındık bahçelerinde ekilen alanın daralmasına sebep olarak ekonomik açıdan sıkıntı yaratır. Mezarların evin alt tarafında yer alması, tuvalet kuyularından sızan suların mezarlara gitme riskini de gündeme getirir. Nitekim bu durum acı bir gerçek olarak dile getirilmiştir. Gündelik hayatta rahat davranış sergilemeyi ve iş yapmayı engellemesi bir başka sorun olarak ifade edilmiştir. Çünkü mezarların olduğu yerlerde eğlence yapılması yahut kötü söz sarf edilmesi ölüye saygısızlık olarak değerlendirilir. Bölge halkına göre, sosyal pratik anlamında, insanların özel günlerde hep birlikte toplu mezarlığı ziyaret etmesi, sosyal ilişkileri pekiştirecek ve dua paylaşımını artırarak ferdi olandan daha anlamlı olacaktır. Bunların yanı sıra (G.U) "...Toplu mezarlık-

lar aslında bence daha iyi. Çünkü şimdiki nesil köy hayatını sevmediği için, insanlar mezarları evinin yanına bahçesine koyuyor, evlat onu satıyor. Benim evlatlarım da belki satar. Sahipsiz olmak istemezdim açıkçası. Belki alan hepten kaldırır mezarımı. . . Mesela çoğu insanların fındık bahçelerinde dedelerinin zamanında gömüldüğü yerler satıldı bir başkasının oldu. . .” ifadeleri oldukça önemlidir. Köy hayatını sevmeyen neslin, evleri ve bahçeleri satarak kente gittiği ifade edilmiştir. Yeni alan kişinin mezarı kaldırma ihtimali, görüşülen kişilerde bir mezarın dahi olmayacağı korkusu oluşturmuştur. Burada toplu mezar isteği burada en azından mezar yerinin belli olacağı düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Kendilerinin evin yakınında mezar olmasına alıştıklarına ancak gelen misafirlerin ve onların çocuklarının etkilenebileceği düşüncesi, toplu mezar isteğinin bir başka sebebi- dir. Ayrıca kuşaklar arası bir değerlendirme yapan H.S'nin “..Evin yakınında olmasını uygun bulmuyorum ama bu biraz görmeyle de alakalı. Babam annem öyle düşünmeyebilir. Sahiplenme duygusu olduğu için yakında daha iyi diyebilirler.” ifadesine karşın üst yaş gruplarıyla gerçekleştirilen görüşmelerde üst jenerasyon da aynı tercihte bulunmuş, toplu mezarların daha uygun olacağı yönünde kanaat bildirmiştir. Ancak olayın başka bir vechesine değine- rek gündelik hayat üzerinden durum değerlendirmesi yapmıştır. “İnsanız, yaşantı olarak her zaman aynı durumda olmuyoruz. Bazen öyle bir tepki oluyor ki, çoluk çocuğunla, hısım akrabana- la, güzel olmuyorsun. Sinirleniyorsun, ağzından küfür çıkabiliyor. Öfkene hâkim olamıyorsun, söylenmeyecek şeyleri mezarlıkların yanında söyleyebiliyorsun. Diriye saygını kaybetmişsin, evin avlusunda mezarlık var, onlara da saygısızlık olur. Doğru bir şey olmuyor.” (A.S)

Nihai olarak hizmet hususunda bilgi almak için bir yetkili ile mülakat yapılmıştır. Yetkiliye, toplu mezarlık yapılması konusunda halkın belediyeye bir beyanı olup olmadığı sorulmuştur. Halkın bu konuda şikâyetlerinin olduğu ve toplu mezarlıklar için yer açılması yönünde isteklerinin olduğu tespit edilmiştir. Buna istinaden, “belediye bu talep doğrultu- sunda doğrudan veya dolaylı bir hizmette bulunuyor mu?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya karşılık yetkili şunları aktarmıştır (R.S): . . .Son zamanlarda, planlı programlı gömülmesi için belediye organize ediyor. Köyde toplumun ortak alanı olarak belirlediği yere şimdi defin işlemleri yapılıyor. Araç tahsis ederek, yıkama işlemlerini yaparak, belirlediği noktalara defin işlemlerini yapıyor. Eskiden bu kadar hâkim değildi konulara. Şikâyetler doğrultusunda artık daha duyar- li. . . Devlet arazisi olan yerler var, hazine arazileri, topluma açık olan kimsenin arazisi olmayan yerler de tespit ediliyor. Görevliler tarafından defin işlemleri oluyor, son zamanlarda özellikle Ka- radeniz Bölgesi şehirlerinde. İnsanlar da memnun. . . Görüldüğü üzere hizmet konusunda res- mi bir ivme alma ve toplu mezarlık yapılanmasına yönelme söz konusudur. Bu bize ilerleyen zamanlarda gelenek, görenek olarak ifade edilen bir durumun zamanın ve mekanın imkanı, doğası ve rasyonel değerlendirilmesi ile değişebileceğini gösterebilir. Ayrıca ifadelerden de anlaşılacağı üzere toplu mezarlık yapmak toplumsal hafızanın yitimine işaret etmez. Aksine farklı bir biçimde toplumsal hafızanın toplu mezarlık aracılığıyla yeniden inşa edilmesine işaret eder niteliktedir.

Sonuç

Mezarlar İslam inanişında ve Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Mezarların sahip olduğu imgeler toplumsal göstergelerin taşıyıcısı oldukları anlamına da gelir. Hafızanın sosyal bir olgu olduğu da düşünöldüğünde mezarlar toplumsal hafızada önemli bir yer edinir. Mezarların toplumsal hafızadaki yeri, aidiyet hissi ile bağı, mekan olarak tasavvuru, eylem ve pratiklere etkisi ve kapitalist tüketimdeki yeri gibi farklı başlıklar altında Karadeniz Bölgesindeki mezarların yapılanması araştırmanın çıktılarındandır.

Araştırmanın kavramsal katkılarına baktığımız zaman; “mitopya”, mezarların bulunduğu alanda, kavram muhtevasından öte anlam muhtevası ile bedenın çürümesine asimetri olarak, ölen kişiyi canlı tutan, ütopyacı hayal gücüyle oluşturulan, ölenin yeni evi gibi tasavvur edilen mekân anlamına gelir. Görünen işlev ölüyü muhafaza etme, gizil işlev ise hafızada canlanan ölünün yeni mekânıdır. “Hatıra özdeğı”, görüşölenlerin ölen sevdiklerinin mezarının onun yeni evi olarak tanımladıklarını ve orayı gördükçe onunla ilgili anların canlandığını, adeta o oradaymış karşılarındaymış gibi gördükleri düşüncelerinden hareketle ortaya çıkar. Nasıl ki birinden bir hediye alırsız ve o maddeyi her gördüğümüzde onu hatırlarsız, mezar da burada “hatıra özdeğı” olarak adlandırdığım, soyut olanın madde biçimine adeta nesnel bir gerçekliğe dönüşümüne işaret eder. “Tinsel panoptikon” kavramına göre mezar, mekân olarak bir uyarıcıdır. Mezarın varlığı gerekçesiyle bir ötekinin kişinin davranışlarını denetlemesi ve yönlendirmesi söz konusuyken, inanç eksenli düşünöldüğünde ölüye saygı ve davranışlara çeki düzen verme esaslı bir öz denetimi ifade eder.

Karadeniz Bölgesinde engebeli arazi yapısı, alanın kısıtlı olması mezarların evlere yakın konumlanmasının başlıca nedenleridir. Ek olarak gelenek ve görenek, her an kolaylıkla ziyaret edebilmek gibi unsurlar da karşımıza çıkar. Hatırlamak, bağları koparmamak, aidiyet hissetmek gibi durumlar öne çıkmış ve toplumsal hafızanın bazı bileşenleri mezarlar özelinde tespit edilmiştir. 40 yaş altı bazı görüşölen kişiler; kendi alanında olmanın güven vermesi, kopmak istememek, etrafındaki mezarlarda yakınların olması gerekliliğı gibi sebepler öne sürerek mezarların evin yakınlarında ya da bahçelerde bulunması durumunun devam etmesini istediklerini belirtmişlerdir. Ancak diğeri tüm kişiler, toplu mezarlığın daha uygun ve doğru olacağı kanaatinde. Özellikle 57 yaş üstündeki kişiler, alışkanlık ve devamlılığın aksine mezarlık yapılanmasının, sosyal, ekonomik ve coğrafi sorunlarını ifade ederek evin bahçesinde ya da yakınlarında mezarlık bulunmasının yanlış olduğu belirtmişler ve toplu mezarlık için alan açılması gerekliliğini vurgulamışlardır.

Aşırı bireyselleşmeden kaynaklanan mezarın evin yakınında kendi imkânlarıyla oluşması durumu, aynı zamanda mezar ziyaretini de bireysel olarak yapmaya sebep olur. Fındık bahçelerine mezarlıkların yapılması ve bunun giderek artması ekili alanın daralmasına sebep olarak ekonomik bir soruna işaret eder. Mezarların evlerin alt tarafında konumlanması, kanalizasyon sularının mezarlara taşınması riskini de bünyesinde barındırır. Gündelik hayatta

uygunsuz sözler sarf etme ve müzikli veya alkollü eğlence düzenleme evin yakınında mezar olması durumunda bireysel ya da toplumsal çatışma noktalarına dönüşür. Bölge sakinleri bu durumu ölüye saygısızlık olarak nitelendirirken, bunlara dikkat etmeyen kişilere tepki gösterirler. Genç kuşağın bahçe ve evleri satarak daha büyük şehirlere yerleşiyor olması ise mezarın bulunduğu evi satın alan kişinin, tamamen mezarı kaldırması korkusu oluşturur.

Bahsedilen sebeplere ek olarak kendilerinin evin yakınında mezarlar olmasına alıştıklarını ancak bölge dışından bir misafir geleceği zaman, özellikle çocukların tedirgin olacağı düşüncesi söz konusudur. Ayrıca toplu mezarlar olması durumunda, mezar ziyaretine beraber gidileceği, bunun hem etkileşimi hem de dua paylaşımını artıracığı, toplu mezar olan yerlerde durumun öyle olduğu düşünülür. Son kertede görüşülen yetkili kişiye göre, belediye halkın bu şikâyetlerine kulak vermektedir. Bu noktada, devlet arazileri tespit edilerek, toplu mezar alanı olarak açılmaktadır. Belediye tarafından planlı ve düzenli defin işlemlerinin gerçekleştirildiğini tespit ederek, konuya gösterilen hassasiyetin her geçen gün arttığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Bachelard, G. (2014). Mekânın poetikası (2. b.). (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Berman, M. (2005). Katı olan her şey buharlaşıyor (9. b.). (Ü. Altuğ, & B. Peker, Çev.). İletişim Yayınları.
- Beyaz, C. (2022). Göç ve aidiyet: Kırsal göçmenin memleketine bağlılığını sürdürme mücadelesi. Matbu Yayınları
- Eyice, S. (1996). Mezarlıklar ve hazineler. Aksel Tibet & Jean-Louis Bacque (Ed.), İslam dünyasında mezarlık ve defin gelenekleri cilt:i içinde, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Ferrándiz, Francisco; Robben, A. C. G. M. (2015). Necropolitics: Mass graves and exhumations in the age of human rights. University of Pennsylvania Press.
- Halbwachs, M. (2016). Hafızanın toplumsal çerçeveleri. (B. Uçar, Çev.). Heretik Yayınları
- Harvey, D. (2011). Umut mekânları (2. b.). (Z. Gambetti, Çev.). Metis Yayınları.
- Karaarslan, F. (2019). Toplumsal hafıza: Hatırlamanın ve unutmanın sosyolojisi. Ketebe Yayınları
- Lefebvre, H. (2014). Mekânın üretimi (2. b.). (I. Ergüden, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Marquez, G. G. (2016). Yüzyıllık yalnızlık. (S. Selvi, Çev.). Can Yayınları.
- Mil, B. (2007). Araştırmalarda gömülü teori oluşturma. A. Yüksel, B. Mil, Y. Bilim (Ed.), Nitel araştırma: Neden nasıl niçin? içinde, Detay Yayıncılık.
- Mumford, L. (2007). Tarih boyunca kent: Kökenleri geçirdiği dönüşümler ve geleceği. (G. Koca, & T. Tosun, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Neuman, W. L. (2020). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar cilt i. (Ö. Akkaya, Çev.). Siyasal Kitabevi.
- Sağır, A. (2017). Ölümün sosyolojisi. Phoenix

- Saldaña, J. (2019). Nitel araştırmacılar için kodlama (3. b.). (A. T. Akcan, & S. Şad, Çev.). Pegem Akademi Yayıncılık.
- Sennett, R. (2008). Ten ve taş (3. b.). (T. Birkan, Çev.). Metis Yayınları.
- Soja, E. W. (2017). Postmodern coğrafyalar. (Y. Çetin, Çev.). Sel Yayıncılık.
- Strauss, A. L. (2003). Qualitative analysis for social scientists (14. b.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tanyeli, U. (2017). Yıkarak yapmak. Metis Yayınları.
- Urry, J. (2018). Mekânları tüketmek (3. b.). (R. G. Öğdül, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Yunus Emre Türbesi – Ünye / Ordu (2024, Mayıs 25). <https://tarihgezisi.com/turbeler/yunus-emre-turbesi-unya-ordu/>